

ՏԱՍՆ ԵՒ ՀԻՆԳԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՄՇԱԿ

Տարեկան դիմել 10 րուբլ, կես տարվանը 6 րուբլ:
Առանձին համարները 7 կոպեկով:

Թիֆլիսում գրվում են միմյան խմբագրատան մէջ:

Մեր հասցեն. Тифлисъ. Редакция «Мшакъ».
կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ
(Բացի կիրակի և տօն օրերից):

Յայտարարութիւնը ընդունվում է ամէն լեզուով:

Յայտարարութիւնների համար վճարում են
խրաքանչիւր լատին 2 կոպեկ:

“ՄՇԱԿ” ԴՐՈՒՄՆԵՐՆԵՐ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱՅԱՆ ԼՐԱԴՐ

Ներկայ 1887 թիւն

Հրատարակվում է Թիֆլիսում, նոյն դիրքով և նոյն պրոպագանդայով: Մենք ստանում ենք սեփական
ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ:
«ՄՇԱԿ» տարեկան դիմել 10 րուբլ է, կես տարվանը 6 րուբլ:
Գրվել «ՄՇԱԿ» կարելի է ԽՐԱՔԱՂԱՔԱՅԱՆ (Բարձրագույն և Բարձրագույն փողոցների մե-
կենտում, թամաշխանի տանը):
Կայսերութեան ուրիշ քաղաքներից «ՄՇԱԿ» գրվում համար պէտք է դիմել հետևեալ հաս-
ցեով. ТИФЛИСЪ, Редакция газеты «МШАКЪ», իսկ արտասահմանից. Tiflis, Rédaction du jour-
nal arménien «MSCHAK».

Խմբագիր-հրատարակող ԳՐԻԳՐ ԲՐԻՍՏՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱՎՈՐԹԻՒՆ

Որքան պարտաճանաչ է հայը.— Ներքին ՏԵ-
ՍՈՒԹԻՒՆ. Ինչն է պատճառը. Նամակ կարծիք.
Նամակ Նոր-Բայազետից. Ներքին լուրեր.— ԱՐ-
ՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Թիւրքիան և Լեւոնական
պետութիւնները. Արտաքին լուրեր.— ԽԱՌՆ ԼՈՒ-
ՐԵՐ.— ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.— ԲՈՐՍԱ.— ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒ-
ԹԻՒՆՆԵՐ.— ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Սալոմէ Նորատուն-
կեան.

ՈՐՔԱՆ ՊԱՐՏԱՃԱՆԱՇ Է ՀԱՅԸ

Ընթերցողը կը կարգայ ներկայ համա-
րում մի լուր Բովանդարի Բովանդար քաղա-
քից, որ հաղորդում է մի սարսափելի ճշմար-
տութիւն, որ պատահել է յիշեալ քա-
ղաքում: Բովանդարի քաղաքականութիւնը
բաղկացած է թէ Բովանդարիցից և թէ
քաղաքական հայերից և ահա այդտեղի
հայոց հասարակութեան հոգաբարձութիւն-
ը դիմում է մեզ, խնդրելով որ հանգանա-
կութիւն բաց անենք հրկիզեալներին օգ-
տին:

Մինչև որ ոչինչ աղէտ չէ պատահում
հեռու երկրներում դարձելով զենդակա-
նութեան հայր ամենեւին չէ յիշում թէ
ունի մի հին հայրենիք, ունի այդ հին
հայրենիքում ազգակիցներին մեծամասնու-
թիւնը, ամենեւին չէ էլ հետաքրքրվում թէ
ինչն է պատահում Հայաստանում: Բովան-

դարի քաղաքի հայոց ազգային հո-
գաբարձութիւնը գիտէ որ երբ ուզում է
«Մշակը», որքան ահազին գումարներ կա-
րգէ և հաշուէ իր ծախսերը: Եւ ահա ըստ
պէտքի շատ լաւ յիշում է, երբևէ որ Հա-
յաստանի տոլի, Վանի հրդեհի ժամանակ
է նոյնպէս յոգեալ Միացեալ-Վանիքութիւն-
ի ներքին գործերը: Որքան ահազին գումար-
ներ է հաշուել «Մշակը»:

Բայց այդ է հայի պարտաճանաչութիւն-
ը.— հայը գիտէ թէ որքան օգուտներ կա-
րող է տալ լրագրող մի որ և է ազգային
աղէտի ժամանակ, բայց հինգ որ աղէտն
անցնում է, նոյն հայը իր պարտաւորու-
թիւն էլ չէ համարում նիւթապէս պահ-
պանել նոյն լրագրի զոյգութիւնը, նրան բա-
ժանորդներ տալով, որպէս զի երբ աղէտ
պատահի այդ լրագրողը դարձեալ կարո-
ղանայ իրան այն ահազին օգուտութիւնը

հասցնել, որ և հասցնում էր տարիների
ընթացքում, ամեն աղէտի ժամանակ:

Եթէ Բովանդարի Բովանդար, Ուն-
դարից, Պարսկաստանում, Թիւրքիա-
յում և նրա մայրաքաղաքում ապրող հա-
յին ասէր թէ ինչի՞նչ էր գրվում Թիֆլի-
սում հրատարակվող հայոց լրագրին, մա-
նաւանդ թէ զիտե՞ր որ այդ լրագրի
միշտ ահազին օգուտներ տուած է ազգին
իր բոլոր աղէտների ժամանակ,— օտարերկ-
րեայ հայը կը պատասխանի ձեզ՝ «մենք
ինչ գործ ունենք կովկասի հետ և կով-
կասեան հայի հետ, մեր շահերը տարբեր
են, մենք Լեւոնական ենք և Լեւոնական
ենք ապրում կամ մենք պարսկաստանցի
ենք, Թիւրքիացի ենք, մեզ ինչ փոյթ թէ
ինչի՞նչ է գրում Թիֆլիսի հայոց մամուլը...»
մենք այդ մամուլը մեր բաժանորդագրու-
թեամբ պահպանելու պարտաւորութիւն
չունենք...»

Բայց հինգ որ մի աղէտ է պատահում
և, Պոլսում, Փոքր-Ասիայում, Բովանդարի
Պարսկաստանում,— այդ երկրների հայերը
անմիջապէս յիշում են, որ Թիֆլիսում կայ
մի հայոց մամուլ, կայ մի հայոց լրագիր,
որ երբ ուզեցաւ ահազին գումարներ ժո-
ղովեց յօգուտ ազգային որ և է աղէտի...»

Ահա հայի յատկանիշը և պարտաճա-
նաչութեան մասին նրա համոզմունքը.—
ինքն հայը տարիների և դարերի ընթաց-
քում աւելորդ է համարում իր պարտաւո-
րութիւնները կատարելու, բայց հինգ որ
իրան հետ մի աղէտ է պատահում, հինգ
որ ինքն օգուտութեան կարօտութիւն է
զգում, նոյն հայը պահանջում է որ ու-
նենք ինչ-որ մի բան անենք ինչ-որ
թիւնը կատարեն զեպի ինքն:

Հայը տարիներով աւելորդ է համարում
պահպանել մի հայոց լրագիր զոյգութիւնը,
բայց հինգ որ մի աղէտ է պատահում,
նոյն իսկ ամենահեռու հայ գաղթական-
ութիւնը դիմում է նոյն լրագրին, որին
երբեք պարտաւորութիւն չէր համարում
պահպանել պահանջելով որ «այդ ազգ-
գուտ լրագրի, որը միշտ պաշտպան կը
հանդիսանար թշուառաց և հաւատարմ
թարգման նոյն ցառը և հաւաքանաց,
ձայն բարձրացնէր ի հանգանակութիւն
յորդանեալ զամենայն մարդասէր անձին»:

Կատարել իր պարտաւորութիւնները,
հայը աւելորդ է համարում, շուտութիւն

է համարում.— բայց միշտ համարձակու-
թեամբ պահանջում է որ ուրիշը կատարէ
իր պարտաւորութիւնները իրան վերաբեր-
մամբ:

Բայց մի բան, մի բնական օրէնք մոռա-
նում է հայը. մինչև որ ինքն հայը իր
պարտաւորութիւնները ոչ մին չի
կատարել, ոչ ոք էլ չի կատարել իր պարտա-
ւորութիւնները հայի վերաբերմամբ:

Գ. Ա.

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ինչն է ՊԱՏՃԱՆԱՇ

Շատ անգամ է պատահել մեզ կարգաւ լրա-
գրութեան մէջ զանգատ թէ մեր միջնակարգ և
բարձրագոյն դպրոցներում աւարտող երիտասար-
դութիւնը, մեր այժմեան խոնարհեցող, մեծ
մասամբ, ուսման ընթացքը աւարտելուց յետոյ
այլ ևս չէ վերադառնում իր հայրենիքը, այնտեղ
ընտրելու գործունէութեան ասպարէզ, և ի՞նչ կան
վերադառնողներ, այն էլ կարծ ժամանակով մի-
այն Անդաղապ գահապաշտ ենք լսում թէ մեր ին-
տելիգէնցիան մի տեսակ սառնութեամբ է վերա-
բերվում զեպի գիւղական հասարակութիւնը:

Շատ ցաւալի է յիշել այդ երևոյթը մեր ին-
տելիգէնցիայի կողմից, որ նա այդպէս վաղ, դեռ
աչքի ընկնող մի օգտակար գործ չը կատարած,
խորշում է գիւղական հասարակութիւնից և կենտ-
րոնանում քաղաքներում: Մեր ներկայ յոգուածի
նպատակն է այն հարցը, թէ ինչն է այդ տխուր
երևոյթի պատճառը:

Մեր կարծիքով կրթութեան գործում նախ
պէտք է պատրաստակամութիւն և անխաղ դա-
րձաբար ունենալ և ապա հիմնվելով այդ դա-
րձաբարի վրա՝ սկսել գործունէութիւնը: Առհասա-
րակ մի ժողովրդի մէջ կրթութեան գործը առաջ
տանելու համար հարկաւոր է ուսումնասիրել
նոյն ժողովրդը, իմանալ նրա մտքի ծաւալը,
չօչափել նրա սրտին և հոգուն աւելի մօտ հար-
ցելը, բայց մի և նոյն ժամանակ զգուշանալ նը-
րա սրտի և հոգու զգալիութեան նուրբ թելերը
վերաւորելուց, գտնել նրա մտաւոր և բարոյական
որոշ աստիճանը և ապա այդ բոլորի համեմատ
մի որոշ ծրարի կազմել ու այնպէս սկսել գոր-
ծունէութիւնը: Բայց այսպէս է վարվում արդեօք

յաւակնակամութիւն է. երբ պիտի նա անցնի...
Բայց զարմանալի բան է, ևս որ յայտնեցի Գեորգ
Ղազարոսեանին իմ ճանապարհորդութեան մասին,
նա չը համակրէր իմ ուղեւորութիւնով և պա-
տասխանեց ինձ թէ՛ մի կրակից միւս կրակը պի-
տի ընկնեմ: Խորհուրդ չէ տալ ինձ գնալու: Նրա
կարծիքով աւելի լաւն այն կը լինի, որ ես, ինչ-
պէս վերջին ժամանակներում նա ինձ յորդորում
էր, մի քանի ազգիկներ ժողովում չուրքս և նրանց
դասեր տամ, դրական գործով պարագլուխ, քանի
որ ուշ չէ, քանի որ մի բան մտքի մէջ մնացել
է... «Մի կրակից միւս կրակը պիտի ընկնեք»,
հէնց այս խօսքերով նա ասաց: Զէ, չէ... Անեկ-
բայելի է, որ այս անգամ նա սխալվում է. ան-
պատճառ սխալվում է...

Որքան ուրախ առաւօտ էր ինձ համար այն
զեղաչեղ զարնան առաւօտը, երբ ևս հօրեղօ-
քու հետ նստած զերբաշարի կառքի մէջ՝ արշա-
ւում էինք զեպի Բ. աւանը: Մայիս ամսուան
կենսատու առիթի մեղմ ճառագայթները խաղ էին
բռնել զաշտակալների բոյսերի ցողալարը տերե-
ւների վրա: Շուրջացած ցօղերի մի մասը, հազա-
րաւոր ծաղկունքների և բոյսերի հոտաւետ բու-
րումների հետ խառնված, թանձրացնել էր արևից
տատանվող մթնոլորտը: Թաշտները ծլլում էին
արտերի մէջ. այստեղից այնտեղից դուրս էին
լնչում նրանք, և, խնդրանքով օդը իրանց զեղ-
ղեղանքով, տաքանում էին արևի տակ: Կառավար
խաղացնելով իր ձեռնի մտրակով, կամ թէ չլնչե-

ԲՈՎԱՆԴԱՎՈՐԹԻՒՆ

ՍԱԼՈՄԷ ՆՈՐԱՏՈՒՆԿԵԱՆ

Բացի նրանից, որ իմ մայրենի լեզուն սովորե-
ցի, Գեորգ Ղազարոսեանի հնորոյ իմ ընթերցա-
վորութիւնը նաև կանոնաւոր ընթացք տաւցաւ.
նա ինձ համար կը բերէր դրբեր և կը ծանօթաց-
նէր նոյնպէս քննադական գրականութեան հետ:
Օրից օր յորդաւառ մաքերի հեղեղատի մէջ խո-
րատուվեցայ, բայց անգոր էի հաստատուն զիբը
բռնելու այդ հոսանքի մէջ: Քանի որ նոր և նոր
մաքերի մէջ կը մտնէի, այնքան իմ իրական
կեանքը ինձ անխորժ կը թւէր: Անխորժ եմ
ստում, որովհետև իրականութիւնը ես սրտով կը
քննէի և ոչ խելք ու իմաստով, իսկ սիրտս միշտ
կը բռնունէր այդ իրականութիւնից և կը հարկա-
ղէր խոստախի նրանից՝ աչքերս փակել նրա ա-
ռաջ... Ձիւրս թող էին, չը կար իմ մէջ արիւ-
թիւն և կորով, որ կարողանայի ուղիղ նայել
այդ իրականութեան երևոյթ և չը փակել աչքե-
րս: Բայց որքան մեծ պիտի լինէր իմ հակա-
կրթութիւնը, իմ ընտանքական զարնալը զեպի ի-
րականութիւնը, որ ահա այժմ, երբ տասնեակ
տարիներ են անցել այն օրերից յետոյ, իմ ան-
ցեալ կեանքը, որպէս խօսում էջեր, բացված է

մեր ինտելիգենցիան իր ձգտումներով: Տարբարող-
զարար պիտի բացասական պատասխան տանք
այդ հարցին:

Մի ժողովրդի սիրան ու հոգին գրավելու հա-
մար տարիներ են հարկաւոր, բայց բոլորական
անդրադարձումը բաւական է նրան վերադարձու-
նալու: Եւ ահա այդ բոլորական անդրադարձումներն են
որ շատ անգամ դործում է մեր ինտելիգենցիան,
եթէ աւելացնենք դրա վրա և անփորձութիւնը,
այն ժամանակ պիտի առնենք, որ այժմ չենք ունե-
ցնում շատ անգամ աչքն էլ են հանում:

Եւ այդ մի և նոյնը տեսնելով, ինքն ինտելի-
գենցիան էլ, փոխանակ աշխատելու իր սկսած ըն-
թացքն ուղղելու, յուսահատուիմ է և թուլանում,
որից յետոյ ձգտում է թողնելու ժողովրդի մէջ
գործելու ասպարէզը և հեռանալու—քաղաք: Կար-
ծում ենք, մասամբ այդ է այն պատճառը, ո-
րից դրսևած մեր ինտելիգենցիան ձգտում է հե-
ռանալու իր ընտրած ասպարէզից: Կը յիշենք և
մի այլ պատճառ:

«Մարդկային իր գաւառում պատիւ չի ունե-
ցալ», ասում է առածը: Նոյնօրինակ դուռ-
թեան մէջ կարելի է համարել, մասամբ, մեր այն
ինտելիգենցիային, որը իրան հաստատապէս նը-
ստիւթով իր գաղութարին, դործում է գիւղական
հասարակութեան մէջ: Թող ընկերացող մի գա-
ղութար կազմի այն արհամարհական նշանակու-
թիւն ունեցող խօսքերից, որով շատ անգամ գիւ-
ղական հասարակութիւնը վարձատրում է իր
գործիչին: «Նայի այս ինչ մարդու որդին
չի»:

Երկրորդ կամը է հարկաւոր դիմադրելու և տա-
նելու համար դրանից աւելի վերադարձ խօսքե-
րը, որոնք մինչև անգամ ինքնապարտութիւնը վերա-
դարձուցնում են աւանդ: Բայց, տարա-
բարձրաբար, պիտի խոստովանենք, որ մեզանում
այդպիսի երկրորդ-կամը տէր ինտելիգենցիաներ
շատ քիչերը կը գտնուին: Բնական այդպիսի դուռ-
թեան մէջ երկար համբերել, ոչ միայն ինտելի-
գենցիան, այլ առհասարակ ամեն մի հասարակ
մասկանացու անկարող է. հետևապէս կամայ թէ
ակամայ, ինքնապարտութեան խաղից դուրս չա-
լի թողնէ նա այդ փոշու ասպարէզը:

Այս ևս այսպէս լինելուց յետոյ զանք այն
հարցին, թէ ի՞նչ առաջն առնելու համար ինչ
չէ՞նք, — ասում են իրար: Բայց, այս
մասը, որ իրան դեռ անպատրաստ է զգում ժո-
ղովրդի մէջ գործելու համար, թող իմանայ, որ
իր ներկայութեամբ ժողովրդի մէջ ոչ միայն մի
օգուտ տուած չի լինի, այլ ընդհակառակն կը
պղտորի այն պարզութիւնը, որը անհրաժեշտ է
իրանից աւելի պատրաստականութիւն ունեցող-
ների համար, և երկրորդ՝ մեր գիւղական հասա-
րակութիւնը թող աւելի մօտ ձանաչէ իր գործի-
չին և աշխատէ հեռու մնալ անտեղի արհամար-
հանքից ու անիմաստ վերադարձներից, որով և

վաղանգով քաջաբերում էր իր ձիւրին, և մենք
առաջ և առաջ էինք ընթանում. ծառայում էին
մեր առաջ ընտելեան նոր տեսարաններ, նոր
պատկերներ: Չեռուցեալ ընտելեան սիրով կեն-
դանանում էին իմ սիրան ու հոգին: Որքան դե-
ղեցիկ է եղել աշխարհը: Երբեք մտքովս չէ ան-
ցել, որ ընտելեան զրկում հեռի մարդկանց ա-
ստիւթով կարողանար իմ սիրտը լցվել այսպիսի
հրճումներով:

Իմ ուրախ տրամադրութիւնով կասեմ՝ համալ-
վել էր և իմ հորեղբայրը: Մենք մոռացել էինք
արդէն որ մի քանի ժամ առաջ միւր լացով էին
ձանապարհ գցել: Այժմ մենք նրանց մոռացել
էինք. հորեղբայրս պատմում էր ինձ Բ. աւանում
տեղի ունեցող կաց ու նստի վրա: Եւ ուշի ուշով
հետևում էի նրա պատմածներին. հետաքրքրի էին
այդ տեղեկութիւններն այն անձնաւորութիւնների
մասին, որոնց վաղը պիտի տեսնեմ և որոնց հետ
մի քանի ժամանակ պիտի ապրեմ: Բայց հորեղ-
բորս ընտանիքից, որոնց արդէն սրտովս չափ սի-
րեւ էի, եւ իմացայ, որ կայ ախտեղ մի հայ երի-
տասարդ բժիշկ:

—Բարեւ տղայ է և նոր մարդ, նկարագրում էր
բժիշկին հորեղբայրս,—աղաւթ էր է. Գամառ-
Քաթիկոսային անդիմ դիմէ. միշտ երգելով ու լիւ-
ցնելով ման կը դաչ: Բայց ինչ ք եւ արագ է էք
աղաւթներութիւնից:

Նրա խօսքերից իմացայ, որ այդ բժիշկը աւանի
բանտներին հիւանդանոցի բժիշկն է, և որովհետեւ
այդ հաստատութիւնը այն ընկերութեան ձեռին
է, որի մէջ մասնակցում է և հորեղբայրս, բժիշկը

վերջ տուած կը լինի մասամբ իր վրա բարդվող
մեղադրանքներին:

ՆԱՄԱԿ ԿԱՐՍԻՑ

Յուլիսի 20-ին սպանող սպանութիւն է պատերազ-
մական միմիայն, գեներալ Վանուշիկ:

Կարտում այս բազմալի բաւական տարածված է
կարմրուկ հիւանդութիւնը, սակայն բարեբաղդա-
բար հետեանքը բարեկաշիւ է լինում: Նոյն ցաւով
հիւանդացողներ եղան և հասակաւորների մէջ:

Ամիս 5-ին, կիրակի, տեղիս մայր-եկեղեցում,
կարդացվեցաւ Կաթողիկոսի կոնդակը սրբազան
Սուրբառ Եպիսկոպոսին յիշատի թեմի առաջնորդ
նշանակելու մասին: Այդ տեղեկութիւնը լաւ աղ-
ղեցութիւն ունեցաւ. ժողովրդի վրա: Նոր է տա-
րածված, որ մօտ օրերս առաջնորդը գալու է
այստեղ իր վիճակի ժողովուրդը այցելելու:

Իւրաքանչիւր տարի Կարա-չայ գետի մէջ, քա-
ղաքի տանձնագրում, խորշում են 5—10 ան-
ձինք: Խեղդովորները անհամեմատ շատ է լինում
փրկվողների թիւը: Խեղդովորները, մեծ մասամբ,
մասնակներ և պատանիներ են: Հետաքրքրի է
խեղդանահներին դէպի կենքը յետ բերելու հա-
մար ժողովրդի մէջ գործադրվող բարբարոսական
միջոցը. խեղդանահին ջրից հանելուց յետոյ, նրա
ստամոքսի մէջ ժողովուրդը ջուրը դուրս մղելու
նկատմամբ, վեր են առնում անապիւն մահալներ,
ողորմելու կախում են զլիսի վայր և սկսում են
ամենայն ոյժով խիւղ նրա ոտքերին: Շատ ան-
գամ խեղդանահի ոտքերից արիւնք սկսում է հո-
սալ, սակայն, չը նայած դրան, գործողութիւնը
շարունակվում է:

Տեղիս օղը ցերեկով չոր է, որովհետեւ արեգակի
ճառագայթները ընկնելով քաղաքում և աւազոտ
գետին մակերեսովին, ջերմութիւն են տալիս
շուրջը, բայց դիւրեւ բաւական զով, նոյն խիւ-
ցուրտ է լինում: Սովորաբար ձաշից յետոյ այս-
տեղ բարձրանում է քամին և աւազի մանր հիւ-
լէներով լցնում անցողիների աչքերը: Միայն այ-
դին և գետի միւս ափին անցնող զուգընթաց փո-
ղոցը ջրով են, իսկ մնացած փողոցներում թո-
ղի պատճառով գրեթէ անհնար է լինում ման-
րուկ:

ՆԱՄԱԿ ՆՈՐ-ԲԱՅԱՋԵՏԻՑ

Յուլիսի 5-ին

Տեղիս երկուս. ուսումնարանի քննութիւնը վեր-
ջացաւ և այսօր վերջին ակտի օրն էր: Առաւօ-
տեան ժամը 9-ին երկուս. աշակերանները Ս. Կա-
րապետ եկեղեցում էին: Պատարագին աշակե-
րութիւններն էին զարկ կանգնել և երգում սարկա-
ւազ Կ. Տէր-Յովակիմեանցի ղեկավարութեամբ:

Ճաշում է ամենայն օր հօրեղբորս տանը: Այդ
հետաքրքրի էր ինձ համար. երբեք հայ բժիշկ
չէի տեսել, այն էլ Գամառ-Քաթիկոսան անդիմ
զիտոցը: Բժիշկը շաբաթը երեք անգամ պարա-
պում է հօրեղբորս երկրորդ աղջկայ՝ Նուշի
հետ՝ հայերեն լեզուով: Այդ հանգամանքը իմ մշտ-
նում բարձրացրեց բժշկի պատիւը... Մասնա-
թեան մէջ էի ընկել, բայց խօսակցիս ընդհատեց
լուսնի լույսը:

—Հնա, քիչ էր մնացել մուսանայի Շողակաթի ուս-
նաբօրը, մեր խաթուն Շողակաթի տանաբօրը: Քիչ
էր մնացել, որ մահացու մեղք անէի է. Գարբիէ
հրեշտակապետի մտքից ընկնես, սանամայր:

—Այդ մի է:

—Անց, միթէ չես լսել. «Սատանաբունդին»
Շողակաթին է դա: Մեր ու նրանց մէջ կնքաւո-
րութիւն կայ: Ղեկնող ու եւ, երբ Գ. ծառա-
յում էինք, Սատանաբունդինը Կարապետի երե-
խանց մենք կը կնքէինք: Հիմա մեր այդ սանա-
մայրը իր աղջկայ հետ մեղ մօտ է. նրա երկու
տղերը մեր մագաղանում առեւտուր կանեն: Ինքը
Կարապետը Գ. է մնացել: Սրա միջոցով որդին
Մանուէլ անունով Գաղտանում ղեկավարւում ծա-
ւալութեան մէջ է. շատ կտրիճ տղայ է, ասում
են: Անցեալները գեներալը շատ զովում էր նրան,
բայց ինչ ք եւ արագ է խեղճին, ահա տալիս տարի
է մի չին էլ չեն տուած: Խաչեր, մեղադրանք շատ
ունի: Ականջի կանչի Ղեկնող...

Հօրեղբորս վերջին այդ բացականչութիւնը
վեց տարուց յետոյ ևս հասկացայ: Ինչ կը լինէր,
եթէ նա հէնց նոյն օրովին ինձ մեկնէր այդ բա-

Նրանց երգեցողութիւնը շատ ներդաշնակ և կա-
նոնաւոր էր: Պատարագից յետոյ ժողովրդի, հո-
գաբարձուներ, ուսուցիչների և աշակերտների
ներկայութեամբ կատարվեցաւ հոգեհանգիստ ու-
սումնարանի բարեբարների յիշատակին: Այնու-
հետ հանգիստ թափուրով ուղեորվեց դէպի ու-
սումնարանի դահլիճը, ուր աւագ ուսուցիչ Փի-
լոսանց կարդաց ուսումնական մասի մանրամասն
հաշիւը: Ի միջի այլոց հաշիւից երեւց որ աշա-
կերտների մեծամասնութիւնը երկրագործների և
արհեստագործների որդիք են: Դրանից յետոյ հոգա-
բարձութեան անգամներից մէկը կարդաց օրիոր-
դաց Ս. Հռիփսիմեան ուսումնարանի վերակացու
օրիորդ Աշխէն Աղիզեանցի հասցէին մի թերթի,
որով հոգաբարձութիւնը շնորհակալութիւն էր
յայտնում օրիորդին նրա սոյն 1886/7 ուսումնա-
կան տարվայ վերակացութիւնը ամենայն ջա-
նապարտութեամբ ձրի ապէս և կատարելու համար:
Շնորհակալութեան թերթի հետ միասին հոգա-
բարձութիւնը ընծայեց օրիորդ Աղիզեանցին նաև
մի ոսկեայ ապարանջան: Սրանից յետոյ կարդաց-
վեցաւ երկուս. ուսումնարանի երկամիջ կարճա-
նօտ հաշիւը, որից երեւց, թէ հոգաբարձութիւնը
Ս. Մարգարիտեան ուսումնարանի վերանորոգու-
թեան պատճառով դրամի նշանաւոր կարտու-
թիւն է զգում, բայց ապագիկները ծանր կերպով
են վճարում:

Մի ուրախակի երեւոյթն այն է, որ ինչպէս եկե-
ղեցում, նոյնպէս և ուսումնարանական դահլի-
ճում հանդէսը պատել էին իրանց ներկայու-
թեան մի քանի ուսում առած օրիորդներ և սո-
վորդ աշակերտներին: Երբեք միայն, և դա, կարելի
է ասել, որ Նոր-Բայազետում առաջին անգամն է
որ գեղեցիկ սեռը մասնակցում է հրապարակա-
կան հանդիսակատարութիւններին: Չը մոռանաւ
ասելու, որ նոյն օրիորդները քննութիւններին էլ
նոյնպէս ներկայ էին, որ այստեղի համար չը
տեսնված և արտատուր երեւոյթ էր: Ուսումնա-
րանի դահլիճը լցրել էր խուռն բազմութիւն,
այնպէս որ ստեղծ գրեթէ տեղ չը կար: Աշակերտ-
ները և աշակերտուհիները մնացել էին դրանք և
նախասենեակում կանգնած: Դահլիճի բնի վրա
դրած էին օրիորդաց ձեռագործները: Պէտք է
խոստովանվի, որ աշակերտուհիները ձեռագոր-
ծութեան մէջ մեծ առաջադիմութիւն էին ցոյց
տուել: Հանդիսի վերջում օրիորդները երգեցին
մաղթանքը և հանդիսականները, շնորհակալութիւն
անելով հոգաբարձուներին և ուսուցիչներին, ու-
րախ տրամադրութեան տակ ցրվեցան իրանց
տները:

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՐԵՐ

Իււնիսիայի ԲՕՏՈՒՇԱՆ քաղաքից ստացանք
հետեւեալ նամակը: «Ներկայ թիւ յունիսի 3-ին,

յականչութեան միտքը, դուցէ աշխարհի երեսին
մի կտորած սիրտ տրակաւ կը լինէր: Բայց ինչ
արած. ձակապատեցիս այդպէս որ տնօրէնի...

—Գիտես սրանց լազապ ինչու է և սատա-
նաբունդը. ահա պատմեմ քեզ: Ասում են թէ
մի օր էք Կարապետի հայրը իր ձիւն թ ու-
ղ ու մը գտնում է արիւն քրտնքի մէջ ողորված:
Միւս առաւօտ նոյնպէս, երեք ինչ է օրը նոյն-
պէս. ձին քանի գնում՝ լրգարանում է: Կանչում
են հարեաններին. խեղ խեղի տուած՝ խորհուրդի
են մտնում... Շատ ասում խօսում են և վերջա-
պէս վճարում են, որ աստի՛ առանց էն չի լինի՝
սատանի մասը խառն է: Հեռ. սի Կարապետի
հօր ջանը դող է ընկնում. չես քո սիւրին պի-
տի նստեմ, սատանայ, ասում է նա իր մտքում,
և վիշելովանից ձիւն մէջքին մի լաւ թանձր կու-
պրը քսում, մի փոքր մատակ էլ հետը խառ-
նում է: Հէնց որ մտքը կոխում է, մտնում է
թ ու լէն, դռները լաւ փակում ու ինքն էլ մի
քնջում պահվում: Գիշերվայ կէսին մէկ էլ տես-
նում է, որ ձիւն է նա որ դա մշի ու մի զորս դու
պատուիրեցի՝ ծնծում են: Կարապետի հայրը իր
պահված տեղից՝ ծպտուր կարած՝ աչքերը չորս է
անում, բայց սիւղըն ոչինչ չէ տեսնում: Մի փո-
քր համբերելուց յետոյ, տեսնում է, որ մի ինչ
մէջքին ու դանիով է նա որ վրա է տալի խեղճ
հայրական: Կարապետի հայրը ջաղուքեաւ է
եղել. իր թիւնը փնթիփնթալով, կամաց կամաց
գալիս է ձիւն. ետեւից ու իր մեծ փափալը
հաղցնում սատանի ճուտի վրա: Սատանին ըստեղ

յետ կէսօրի ժամը 1-ին, քաղաքիս հիւսիսակողման
ծայրէն հրդէհ բռնկելով, բռնւն հողմոց սաստ-
կութեամբ արագ արագ ծաւալեցաւ, և լափեց
հաղարէն աւելի տուն: Եւ հապարաւոր անձինք, ո-
րոնց շատը առաւօտեան հարուստ էին, միայն ե-
րեք ժամու մէջ թշուառացան և աղքատ, դիշերե-
ցին: Թողուք ասել այրվածներն ու վրաւորված-
ները, որոնք սոսկում կը բերեն մարդուս Այս
աղէտալի հարուստին հետեւալ օրն ամեն աղղաց
հասարակութիւնը մասնաժողովներ կազմեցին և
հանգանակութիւններ բացին օգնութիւն հաւաքե-
լու իրանց թշուառ աղղակցաց համար: Այս
տեսնելով Բոտուշանի հայոց աղղային հոգաբար-
ձութիւնն ևս, ինքեան պարտք համարեցաւ նոյա
օրինակին հետեւելով՝ նպատա հաւաքելու մեր դժ-
բաղը աղղակցաց համար: Ուստի, պ. խաչագիր, գի-
տելով որ միշտ պաշտպան կը հանդիսանալ
թշուառաց և հաւատարիմ թարգման նոյա ցաւոց
և հառաչանայ, այդ համոզմամբ և հոգաբարձու-
թիւնս կը դիմէ առ ձեզ խնդրանք ձայն բառ-
նալու ձեր աղղօգուտ լրագրին մէջ և ի հանգա-
նակութիւն յորդորելու զամենայն մարդաւեր ան-
ձինս ի նպատակ հրկիզելուց քաղաքիս և ապա
զհամարտունի հաճել առաքել յանուն Հոգաբար-
ձութեանս, խնդրելով այնու միանշանայն ծանու-
ցանել մեզ և դայս, թէ զոչնայի նպատար ինչ-
պէս կը հաճիք որ բաժանվի,—հաւատարապէս ա-
մեն այլատեղ վնասելուց, թէ միայն հայոց»:

ԱԼԷՔՍԱՆԻՐԱՊՈԼԻՑ մեղ գրում են «Այս դար-
նան վերջերին Ախուրեանի ակերին ընկած պողա-
տու հողերը 12 տարով կապալով տրվեցան: Մի քա-
նի հայ և թուրք աղաներ, նոյնպէս և մի քանի ար-
հեստագործներ, իրար հետ ընկերութիւն կազմեցին
լոկ այն դատարարութեամբ, որ վարենքն երկրա-
գործներին «խլածա» առնեն, կամ թողնելով շատ
էժան գնով իրար վրա, նոյն գիւղացիներին տան՝
մշակելու իրանց օգտի համար: Իրաւ է, գիւղա-
ցիք շատ դէս դէն ընկան, պարտք արին, իրար
մէջ մասնաւոր ընկերութիւն կազմեցին, բայց
համարեա իզուր անցաւ. որովհետեւ աղաները
մէկ կողմից հողի արդիւնաբերութեան հետ ծա-
նօթ չը լինեցին, միւս կողմից թափելի ընկնելով
խեղճերը կորցրին և հողի զինը այնքան բարձ-
րագին, որ Էւրօպէ գիւղացիք զարմանալով ու ցա-
ւելով յետ քաշվեցին: Այժմ այդ աղա կապալա-
ւորներից շատերը փոշմանել են, բայց ուշ է,
նրանք ստիպված են նոյն խիւ վնաս անել»:

«Մշակի» № 78-ի մէջ տպւած «Անդրկովկասի
հայ կաթօրինները» վերնագրով յորդանում մասն
մի բանի սխալներ: Երկրորդ սխալակի մէջ 14-որդ
տողում վերինից մի տառով բառ չը կայ, տպւած
է «ուսուց քրէական գործութեամբ», իսկ պէտք
է լինէր՝ «ուսուց քրէական օրէնքի գործ-
թեամբ»: Յօդուածի վերջումն էլ, չորրորդ տո-

նոր է տեսնում, որ կոկել է ձիւն մէջքից՝ էլ պոկ
չէ կարողանում գալ: «Ս անիծեալ զքեզ, ասում
է Կարապետի հայրը,—ինձ ջաղուք եւ ար Մաթ-
վէյ կանեն. էլ տուն զլինից կտրվի էր քեզ
համար, որ իմ մօտ սովորութիւն արիւր գնեւ,
էս սահմանը քո պղտը պիտի խանձեն, որ որտեղ
քոնը ասես, այնտեղ իմն էլ չը մոռանաս պատ-
մելու...» Սատանի սիրտը փորն է ընկնում, ըս-
կում է ջաղուքեաւ Մաթվէյին աղաւել պա-
ղաւել, որ իրան բաց թողնի և խոստա-
նում է այն գտակը, որի մէջ բռնվել է, հրաշա-
րած դարձնի, և թէ՛ այդ գտակի հրաշքներից
մէջն էլ էն պիտի լինի թէ, որ եթէ նրան հաղ-
ցեն դժուար բերող ծննդականի գլխին, խիւրն
նա արգտութիւն կը ստանայ: Այս խոստումը
ստանալուց յետոյ, ջաղուքեաւ Մաթվէյն մի լաւ
սատանի ականջները ու պղտը քրէելուց յետոյ,
աղաւթ է թողնում նրան... Էս համբաւը չու է լի-
նում Գ. ում, և հէնց որ ծննդականը մի փոքր
գիւտար ցաւ քաշի, էն սահմանը կը գնան էն դը-
տակը սատանաբունդինց տունից կը բերեն ու
կը դնեն ծննդականի գլխին: Էս էլ էսպէս, հիմի
խմացար հօ տատանաբունդինց պատմութիւնը,—
վերջաբերց հօրեղբայրս իր մեկնութիւնը:

Երկարապում եմ ես այն խեղճ ծննդականին, որ
սատանաբունդինց գտակը զլինի ցաւ է քաղում...
Ինչ խղճով պատկեր պիտի ներկայացնէ անա-
պաւորութեան այդ ողորմելի դոհը: Մեր առիւ-
կան կհանքը այսպիսի հանգամանքներով լիա-
ւառ է:

(Կը շարունակվի)

